

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KÜLTÜR VE KİMLİK

Serkan KEKEVİ¹, Gökmen KILIÇOĞLU^{2*}

¹Araştırmacı

² İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, İstanbul

*gokmenk@istanbul.edu.tr

Özet: Bu çalışmanın amacı uluslararası ilişkiler disiplini açısından giderek önem arz eden kimlik ve kültür konusunun bir analiz düzeyi olarak ele alınabilirliğini tartışmak ve disipline bu çerçeveden küçük bir katkı yapabilmektir. Sosyal bilimlerde içinde görece yeni bir bilim dalı olan uluslararası ilişkilerde 1990 sonrasında yaşanan sistematik değişiklik; etnisite, kimlik, kültür ve medeniyet gibi yeni analiz düzeyleri ortaya çıkartmıştır.

Çalışmada öncelikle analiz düzeyi konusu uluslararası ilişkiler açısından ele alınacak, daha sonra kimlik ve kültür kavramları tanımlanacaktır. Uluslararası ilişkiler yazınındaki teorik tartışmalar özellikle “disiplinin eleştirel dönemi” ekseninde gözden geçirilecek ve söz konusu kavramların uluslararası ilişkiler açısından işlemsel olup, olmadığı konusu örnekler yardımıyla irdelenecektir.

Sonuç kısmında, kimlik ve kültür çerçevesinde gelişen tartışmaların uluslararası ilişkilerin temel analiz birimi/ düzeyi olan devletin konumunu ne ölçüde etkilediği ve disiplinin sınırlarında nasıl bir değişme meydana getirmiş olabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler; Uluslararası İlişkiler, Analiz Düzeyi, Kimlik, Kültür, Etnisite, Eleştirel Kuramlar, Post- modernizm

IDENTITY AND CULTURE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: The aim of this study is to discuss whether the identity and culture, which are increasingly important, can be taken as a level of analysis and to make a little contribution to the discipline from this perspective. The systemically modification after 1990's, appeared a new level of analysis such as ethnicity, identity, culture and civilization in the international relations, which is relatively new in social sciences.

In this study, first the subject of level of analysis will be discussed in terms of international relations and then the concept of identity and culture will be defined. The theoretical discussions in the international relations will be reviewed especially in the axis of “critical period of discipline” and we will try to examine whether these notions are operational in international relations or not.

At the conclusion, we will try to put forth how the discussions about identity and culture can affect the state's position which is international relation's basic level of analyze and how it made changes in disciplines borders.

Keywords: International relations, level of analysis, identity, culture, ethnicity, critical theory, post-modernism.

1.GİRİŞ

Uluslararası İlişkilerde kültür ve kimlik siyasetine olan ilgi Soğuk Savaş'ın bitmesine rast gelmektedir. İdeolojik temelli bloklar arası küresel siyasetin sona ermesi dış politikada kimliğe, kültüre dayalı etnik ve dini çatışmaları ortaya çıkartmıştır. Körfez Savaşı, ABD'nin Irak'a müdahalesi, Bosna- Hersek ve Kosova Sorunları, Dağlık Karabağ Meselesi, Afganistan'da, Güney Asya'da ve Afrika'da vuku bulan etnik ve dini çatışmalar dünya siyasetinde "yeni" dönemin sorunları olarak Uluslararası İlişkiler disiplininin inceleme konuları olmuştur. İşte bu tip kimliklere dayalı sorunların analizi açısından kimlik kavramının işlemsel hale getirilebilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada kültür, kimlik kavramları ele alınarak, Uluslararası İlişkilerde analiz birimi ve açıklama düzeyi konusu değerlendirilecek, Uluslararası İlişkiler Kuramı içinde kimliğin yeri tartışılarak, analiz ve açıklama birimi olarak kimlik kavramsallaştırılması/ işlemselleştirmesi denenecektir.

2.METOD

2.1. Kültür

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde kültür; tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, olarak ifade edilmektedir. [1] Güngör'e göre kültür, bir cemiyette bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Bu çözüm tarzlarının bir kısmı zamanla sabit hale gelerek cemiyetin bütününe mal olur ve onun kültürünü teşkil eder. Diğer taraftan, sosyal ilimlerde kültürden bahsedilirken bu maddi alet ve usullerden ziyade onların arkasında mevcut bulunduğu farz edilen manevi unsurlar (inançlar, norm ve kıymet sistemleri) anlaşılır. Çeşitli cemiyetleri kültür bakımından ayırt eden şey onların kullandıkları alet ve vasıtalarından ziyade bu alet ve vasıtaların gerisindeki zihniyet veya manevi kıymetler bütünüdür. [2]

Özetle, kültür; öğrenme yolu ile nesilden nesile aktarılan, her topluluğun kendisine ait olan ve toplumun yaşayışına yol gösteren, davranış kalıplarını oluşturan inançlar, değerler, ritüeller, mitler, kültler, bilgiler ve yapısallıklar setidir.

2.2. Kimlik

Kimlik, bir insanın kişiliğini ya da bir grubun niteliğini belirleyen onları diğerlerinden ayıran karakteristik özelliklerdir [3]

Kimlik, yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır [4]

Kimlik aslında kendini ifade ederken dış dünyaya karşı öne sürülen kendini “ötekilerden” ayırt etmeye yarayan bir araçtır. Kişinin kimliği biraz da kimlere karşı olduğu ile bilinmektedir. Kimlik, “öteki”ne göre tanımlanır, yorumlanır ve anlam kazanır. Bu bağlamda Derrida’nın belirttiği gibi “tüm kimlikler ancak kendi farklılıkları ile var olabilir” ve “her kimlik bir anlamda ötekidir. [5]

İnsanlar küresel makinenin dişlileri olmak istemediklerini göstermek için kimliklerini ön plana çıkarma eğilimindedirler. Küreselleşme farklı bir açıdan da bu kimlik siyasetine etki etmektedir. İnternet ve uydu teknolojilerini iyi derecede kullanan dinci ve milliyetçi gruplar fikirlerini yaymak için önemli bir araç elde etmiş durumdadırlar. Özellikle diaspora cemaatleri ile ana ülkedeki köklerini ve kültürlerini daha rahat öğrenip yaşatabilme imkanına kavuşmuşlardır.[6]

Kimlik siyasetinin yeniden canlanması kısmen küresel ile yerel arasındaki muhalefetten de kaynaklanır, ancak sanayi sonrası toplumda çok daha derinlerde olan başka faktörlerden sözedilebilir. Modern siyaset olgusu üretim süreci etrafında şekillenmekte ve ifadesini kapitalist sanayileşmenin yarattığı üretkenlik artışından doğan karların dağıtımını konusundaki rekabette bulmaktadır. Burada mülk sahiplerinin hakları yoksulların ihtiyaçları ile çatışır ve nihayetinde güçler karşı karşıya gelirler. [7] Post modern siyasetin şekli ise böyle değildir, çünkü eski siyaseti belirleyen karşıtlıklar eskiden anlamlı oldukları biçimde artık mevcut değildirler. [8]

İnsanlar hayatlarını anlamak ve yaşadıkları hızla değişen sosyal bağlama anlam kazandırmak için düzenli siyasal partilerden daha başka taraflara yöneliyorlar. İdeolojiden çok etnisite gibi doğuştan gelen özelliklere ya da dini inançlara dayanan siyasal kimliklerin yükselişi buradan kaynaklanıyor.

2.3. Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi

Sosyal bir olguyu ele almak ve seçilen olgunun bir model çerçevesinde analiz edilmesi gerçekten zor bir olgudur. Uluslararası İlişkiler disiplini içinde bu mesele ilk defa David Singer tarafından ele alınmıştır. [9] Singer makalesin-

de Uluslararası politika analizinde, Uluslararası sistem ve ulusal devleti iki düzey olarak ele almaktadır.[10] Faruk Sönmezoğlu ise, analiz düzeylerini, aktör (birey/grup-ulusal devlet- uluslararası-uluslararası- ulus üstü kuruluşlar) ve sistem düzeyi (bölgesel alt-sistem, global sistem) biçiminde sınıflandırmaktadır.[11] Burada Uluslararası İlişkiler disiplini açısından belirtilmesi gereken bir diğer husus ise bu kategorilerin hem analiz, hem de açıklama birimi olarak kullanılabilmesidir.[12]

2.4. Uluslararası İlişkiler Kuramında Kimlik Yaklaşım

1980'li yılların sonuna doğru Uluslararası İlişkiler alanında kuramsal anlamda büyük bir değişimin yaşandığı genellikle kabul gören bir olgudur. Bu kabulün temelinde ise teorik anlamda pozitivist Uluslararası İlişkiler yöntemine karşı ilk defa bu ölçüde kuvvetli bir seçeneğin ortaya çıkması yatmaktadır. Eleştirel kuram, Uluslararası İlişkilerde "Üçüncü Tartışma" olarak adlandırılan dönemin ürünüdür. Bu tartışmanın temelini Uluslararası İlişkilerin artık daha fazla sosyal ve siyasal teoriden ayrılan ve farklı alanlar olmaktan çıktığı savunusudur.[13]

Eleştirel düşüncenin kökenine dair tartışmalar kuramı, Hıristiyanlığın başlangıcına kadar indirse de eleştirel kuramın uzun yıllar boyunca dayanağı ve beslendiği genel menbaa Marksizm olmuştur. Marksizmin büyük anlatısı "her şeyi" kapsayıcı bir teorik çerçeve olması iddiası ve bütün siyasal, sosyal olguları sınavıcı ve onlarla ilgili değer yargıları oluşturabilmek biçimindeki yaklaşımı bu bağlamda eleştirel teorinin faydalandığı paradigmanın temelini oluşturmuştur.[14] 1980'li yıllarda Neo-marksist eleştirel yazarlar daha çok küresel ekonomik eşitsizlikler gibi meselerle ilgilenmiş ve neo-realist tezleri çürütmekle uğraşmışlardır.[15]

Ancak, 1980'lerin sonundan itibaren eleştirel kuram içinde Marksist düşünceden ve Frankfurt Okulu'ndan köklü kopuşların yaşanmasıyla Uluslararası İlişkileri kimlik/kültür ve farklılık perpektiflerinden ele alan post-modern yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.[16] Post-modern kopuş Uluslararası ilişkilerde mevcut Realist perspektif ve Marksist eleştiriyi sorgulamaya açmıştır. Post-modernizm, modernist yaklaşımın temel dayanak noktası olan devleti eleştirmekle işe başlamaktadır. Devletin birleştirici, tek tipleştirici kuralları ve bireyleri çevreleyen yapısını sorgulamaya açarak benzeştirici devlet ve modernizm karşısına parçalanma, farklılıklar ve kimlikler üzerinden bir dil kurmaya çalışmaktadır.[17]

Post-modern söylemin Uluslararası İlişkiler alanına girişi Richard Ashley'in realist yaklaşımı eleştirileri ile başlamıştır. Ashley'in eleştirileri Gramsciyan ve/veya Habermasçı çağdaşlarından daha farklı bir biçimde gelişmiştir. O, Uluslararası İlişkileri "dışlayıcı" ve "ötekileştirici" bir alan olarak nitelendirmekte; farklılık ve kimliklerin alan açısından önemini ortaya koymaktadır.[18]

Örneğin, William Connolly ise kimlikle farklılık arasında bir ilişki kurarak kimliğin şu ya da bu biçimde insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak onun farklılığında esasen buna bağlı olduğunu öne sürmektedir.[19] Connolly kimlik/fark ilişkisini incelerken farkçılık (ötekileştirme) kategorisinin varlığından bahseder ve bunun sorunlu bir "durum" olduğunu belirtir. Örneğin Batı dünyasının "öteki" karşısındaki tavrı, onların farkçılık zihniyetinden ileri gelmektedir. Batı dünyasına sürekli olarak "üstün farklı" ile "aşağı farklı" arasındaki mücadele şekil vermiştir. ideoloji ve kurumsal yapıları bu farkçılık zihniyeti belirlemiştir. Buradaki "üstün" olma, kendisini diğerine göre yükseltme şeklinde değil, karşısındakini bertaraf etme amacıyla göstermektedir. Ötekinin "aşağılığı" onun kaderi ya da "bilimsel" kaçınılmazlığı olarak yorumlanmıştır.[20]

Edward Said ise Şarkiyatçılık adlı çalışması ile sosyal bilimlere ve dolayısıyla Uluslar arası ilişkiler kuramına Doğu-Batı ilişkileri bağlamında yeni bir yorum getirmiştir.[21] Said'e göre Batı bilgi-iktidar ve güç ilişkisi üzerinden, kendini tanımlamakta, sömürgeciliğini haklı göstermek ve bu emellerini daim kılmak için bir Doğu tanımlaması yapmaktadır.[22] Oryantalizm düşüncesi ile Batı kendisini dünyanın merkezine ve itici gücü konumuna yerleştirmekte ve dünyanın geri kalanı ve bilhassa Doğu ona tabi olmak mecburiyetindedir. Said bu anlamda Batı'nın "kimlikleştirme" ve "ötekileştirme" politikalarına eleştiri getirmektedir.

Tarihin Sonu adlı makalesinde, Soğuk Savaşın bitmesini Hegelci anlayışla analiz eden Fukuyama liberal demokrasinin karşısındaki en ciddi rakibi de alt ederek mücadeleyi kazandığını ileri sürdü.[23] Liberalizmin özgürlük anlayışının yetersiz ve aşılabilir olduğunu ileri süren Marksist sosyalizmin yenildiğini, insanlığın özgürlüğünün şekillenmesi ile ilgili olan tarihin bu görevi yerine getirdiği için artık sona erdiğini ileri süren Fukuyama'ya göre liberalizme alternatif sistemli bir rejim yoktur ve ileride de olmayacaktır. [24] Evrensel ve kapsamlı bir ideolojik yapısı olduğunu öne sürdüğü İslam Medeniyeti'nin Geleneksel İslam kültür çevresi dışında pek bir anlamı olmadığını ancak, liberal değerleri içselleştirmemiş İslami devlet ve rejimlerin

liberal düşüncüyü tehdit ettiğini ileri sürmüştür.[25] Buna ek olarak da İslami köktencilik yayılma göstermesinin bir sebebi olarak Batılı değerlerin İslam coğrafyası ve düşüncesi içinde yayılmasını işaret ederek, son tahlilde, kimlik temelli bir değerlendirme yapmıştır.[26]

Samuel Huntington ise Fukuyama'nın tezlerine bir cevap niteliği taşıyan [27] "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesinde Soğuk Savaş'ın bitmesi ile dünyada yeni bir bölünmenin ortaya çıktığını, geçmişteki ideolojik çatışmaların yerini "kültürler" ya da "medeniyetler" arası çatışmaların alacağı ileri sürülmektedir. [28] Huntington'un bu tezini sınıf çatışması tezine karşı alternatif bir görüş olarak ileri sürdüğünü düşünenler de vardır.[29] Huntington'a göre, "daha genel anlamda medeniyet kimlikleri ile bağlantılı olarak kültür ve kültürel kimlikler Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir." [30] Huntington, medeniyetler arasındaki ilişkilerin uzlaşmacı olmaktan ziyade çatışmacı bir karakter taşıdığını düşünmektedir.

Huntington, medeniyeti dil, tarih, din, gelenekler ve kurumlar gibi ortak objektif unsurlarla ve insanların kendilerini sübjektif olarak tanımlama biçimleriyle açıklamıştır.[31] Medeniyetler dar anlamda en geniş kimlik tanımlamalarıdır. Medeniyetler de diğer bütün canlılar gibi doğar, büyür ve yok olurlar ve bunlar siyasal olmaktan daha çok kültürel varlıklardır. Din medeniyetlerin temel özelliğini tanımlamaktadır. Yazar, dünya üzerinde yedi veya sekiz medeniyet tespit etmiştir: Batı (Yahudi-Hıristiyan), İslam, Çin, Hint, Ortodoks, Budist, Japon, Latin Amerika medeniyetleri (Afrika ise medeniyet olmaya adaydır). Kitap boyunca yapılan analizler, ilk dört medeniyet arasındaki ilişkilere odaklanmıştır.[32] Yakın gelecekte ciddi anlamda potansiyel tehlike yaratabilecek üç medeniyet olduğunu ileri sürer: düşüşte olan Batı medeniyeti, yükselen Çin ve istikrarsız İslam medeniyetleri.[33]

Aslında "medeniyetler çatışması" denildiğinde, Batı medeniyetinin dışında bir medeniyetin, onun getirdiği üretim düzenini, ona bağlı teknolojiyi vb. hedef alıp, bunları yok etmek üzere "çatıştığını" söylemek doğru değildir. Onunla "çatışan" bir "medeniyet" varsa bile, bu "çatışma" Batı'nın kurup yaydığı zemin üzerinde devam etmektedir.[34]

2.5. Analiz Düzeyi Olarak Kimlik

Geleneksel tanımlar Uluslararası İlişkileri, devletlerin ilişkileri olarak görür ve bunu diplomatik, askeri ve stratejik kavramlarla açıklarlar. Burada geçerli birim ulus değil devlettir. Dünya hızla değişmekte ve bu değişim her şeyde

olduğu gibi uluslar arası ilişkilerde de kendini göstermektedir. Geleneksel kurumlar varlığını sürdürse de aşınmakta ve yeni aktörler görülmektedir. Bu durum uyumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak kimlik siyaseti yükselişe geçmiştir. Yani ulusal kimlik, etnisite ve din konularının önemi artmıştır. Çeşitli gelişmeler, insanların sınırları küçük formalitelerle geçebilmesi, ticaretin yaygınlaşması, uluslararası çapta gerçekleşen posta, internet vs. gibi hizmetlerin getirdikleri gibi olumlu düşüncelerin yanı sıra sınır tanımayan kirlilik, çevre sorunları, narkotik suçlar, terör gibi olumsuz gelişmeler gibi güvenliğimizi tehdit eden etmenler bir kısım akademisyen için devletin esas aktör olması kabulünü değiştirmese de devletin dış politikasının güvenlik sorunlarınca belirlendiği varsayımını daha az vurgular hale getirmiştir. Devletler bahsettiğimiz işlerde düzenlemeler yapmaya devam ederler ancak her zaman başarılı değillerdir. Uluslararası şirketler gibi aktörler, uluslararası sermaye piyasaları gibi alanlar sınırötesi faaliyetlerin önemli bir kısmında devletin elini ve kontrol gücünü zayıflatmaktadır. Bazı STKların ellerindeki kaynaklar devletlerinkinden fazladır. Ayrıca devletler oluşturdukları devletler arası kurumlarla ilişkilerde bu örgütleri birer aktör gibi görmek durumunda kalmışlardır.[35] Özellikle küreselleşme teorisyenleri ulus- devletten başlayarak küresel düzleme varmak yerine, küreselden başlayıp devleti yeri gelince devreye sokmaktadırlar.[36] Uluslararası ilişkilerde radikal yaklaşım taraftarlarının bir kısmı devletler ve ulusal toplumlardan oluşan bir dünya anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Bunlara göre dünya sahnesinde sınıfların sınıflara hükmettiği katmanlı bir küresel sistem vardır ve ulusal toplumlara bölünmüş dünya yanlış bilinçtir. [37]

Kimlik kavramı, yukarıda belirttiğimiz üzere Uluslararası İlişkiler disiplini içinde teorik bağlamda sıklıkla ele alınmıştır. Kimliğin teorik/felsefik tartışılmasının yanında daha işlemsel bir kavram olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusu ise alan açısından daha yeni bir sorundur. Fakat, açıkça olmasa bile, bilhassa etnik/dini çatışmaların olduğu coğrafyalar Uluslararası İlişkiler disiplini içinde ele alındığı zaman bir şekilde kimlikler ve kültürler inceleme konusu edilmektedir. Bu bağlamda, kimlik/kültür kavramlarının Uluslararası İlişkiler disiplini açısından bir analiz ve/veya açıklama birimi olup olamayacağı 1990 sonrası Uluslararası sistem düşünüldüğünde, anlamlı bir tartışma olarak ortaya çıkmaktadır.

Analiz ve açıklama birimi olarak kimlik konusunu aşağıdaki matris yardımıyla ele alabiliriz.[38]

Tablo 1. Analiz Birimi ve Açıklama Düzeyi

		Analiz Birimi Kimlik	
Açıklama Birimi Kimlik	Etnik Kimlik	Etnik Kimlik	Dini Kimlik
		A1	B2
	Dini Kimlik	A2	B1

A1 Etnik kimlik(ler)e dair sorunun etnik kimlik(ler) ile açıklanması

A2 Etnik kimlik(ler)e dair sorunun dini kimlik(ler) ile açıklanması

B1 Dini kimlik(ler)e dair sorunun dini kimlik(ler) ile açıklanması

B2 Dini kimlik(ler)e dair sorunun etnik kimlik(ler) ile açıklanması

A1: Bask Sorunu, Dağlık Karabağ Çatışması, Kıbrıs'ta Rum Türk Çatışması, Mali'de Tuareg ayrılıkçılığı

A2: Nijeya'daki Hausa- Yuruba ve İbo Çatışması, Kuzey İrlanda Sorunu,

B1: Güney Sudan'daki Darfur Problemi, Irak'ta Şii- Sünni Çatışması, İsrail-Filistin çatışması, Somali'de Sufi-Vahhabi çatışması, Lüban'da Müslüman-Hristiyan Çatışması

B2: Hindistan-Pakistan sorunu, Kıbrıs'ta Rum-Türk çatışması,

3. SONUÇ

Uluslar arası İlişkiler disiplininde hakim analiz birimi olan devletin dışında veya ona ek seçenekler arayan akımlar olagelmıştır. Özellikle SSCB'nin yıkılması ve Doğu Avrupa'daki Sosyalist sistemlerin çökmesi ile birlikte kimlik ve kültür siyasetine dair analizler ön plana çıkmaya başlamıştır. İki kutuplu bir sistemden çıkış sonrasında belirsizliği yeni düzeni analiz için farklı bakış açıları gerekli kılmıştır. Uluslar arası İlişkiler kuramında da özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan eleştirel ve post- yapısalcı yaklaşımlar "kimlik"i teorik açıklamalarında sıklıkla kullanmaya başlamışlardır. Bu çalışmada denenen ise kimliğin bir kuramsal mihenk taşı olmasından ziyade işlemselleştirilebilir bir kavram olup olmadığını ortaya koyabilmektir.

Kimlik konusu etnik ve dini kimlikler sözkonusu olduğunda analiz düzeyi ve

açıklama birimi olarak anlamlı olurken, çalışmanın kapsamı dışında bıraktığımız cinsel kimlikler, sosyal kimlikler bağlamında işlemselleştirilememiştir. Etnik ve dini kimlikler hem analiz düzeyi hem açıklama birimi kendileri olduğu zaman daha yüksek açıklayıcılık kapasitesine sahip gözükümlerdir. Ayrıca bu analiz birimi olarak kullanılan birim ve düzeylerde verilen örneklerin, veya bu şekilde açıklanmaya çalışılacak olayların birden çok analiz birimi ve düzeyine konu edilebileceği bu anlamda etnik ve dini kimlikler arasında geçişliliğin, sorunun yapısına göre çok yüksek olabileceği kabul edilmelidir.

- [1] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f86bea232f486.19344305 (12.04.2012, çevrimiçi)
- [2] Erol, Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1989, s.35
- [3] Mehmet Ali, Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet yayınları, İstanbul, 2004, s.129.
- [4] Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.3
- [5] Jacques Derrida, **"Teoriyi İzlemek", Teoriden Sonra Hayat**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2003, s.26.
- [6] Chris Brown, Kirsten Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul 2008, s.183
- [7] Brown, a.g.e., s. 184
- [8] A.e.
- [9] David Singer, "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 11, Güz 2006, s. 3-24.
- [10] A.e.
- [11] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.78.
- [12] Nuri Yurdusev, "Level of Analysis and Unit of Analysis: A Case for Distinction", **Millenium Journal of International Studies**, Vol.22, No:1, 1993, s.77-88.
- [13] Mark Neufeld, **The Restructuring of International Relations Theory**, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 47
- [14] Ayrıca, Nietzsche ve Weber'in katkıları ile özerklik ve demokrasi üzerine klasik Yunan düşüncesinin bıraktığı izlerin de hesaba katılmaları gerekir. Yirminci yüzyılda ise, eleştirel kuram Frankfurt Okulu olarak bilinen ayrı bir düşünce yapısıyla yakından ilişkilendirilmiştir. 1930'larda Max Horkheimer, Theodor Adorno, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Leo Lowenthal ve son zamanlarda da ilk kuşak ile arasındaki ayrımlara rağmen Jürgen Habermas'ın çalışmalarında eleştirel kuram potansiyelini yenilemiş ve "eleştirel kuram" terimi hâkim olan sosyal ve siyasi modernite düzenini sorgulayan bir felsefi akım olarak ortaya çıkmıştır. Bkz:Richard Devetak, "Critical Theory," Scott Burchill et al. (eds.), **Theories of International Relations**, London, Macmillan Press, 1996, s.146.
- [15] A.e., s.147.
- [16] E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: Hegemonya, Kimlik/Fark", Atilla Eralp (der.) **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.250.

- [17] Post-modernizm aslında moderniteye ait olan bütün “şey” ve “kategorileri” tartışmaya açmıştır. Yapı bozumu ile felsefi yakınlığa sahip post-modernizm aslında dünyaya bakıştır. Bu bağlamda post-modern düşünceyi de tanımlamak ve tartışmak zorlaşmaktadır. Post-modernizm aydınlanma projesinin bilimsel, rasyonalist, ve mutlak bilgiye dayalı anlayışın redderek, birbirinden farklı dünyaların kavranışı ve varoluşuna odaklanır. Bu yaklaşım ise dünyayı merkezileşmeden uzak, parçalanmış ve farklılıklara dayalı bir biçimde resmeder. Bkz: “Fatmagül Berktaş, Küreselleştikçe Parçalanmış Bir Dünyanın İzdüşümü: Postmodernizm”, **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:21-22 Ekim 1999- Mart 2000, İstanbul, s.4-5; Douglas Kellner, Steven Best , Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.118.
- [18] Richard Ashley, The Poverty of Neorealism, International Organization, Vol. 38, No. 2 (Spring, 1984), s. 225-286.
- [19] William E. Connolly, Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995. s.204-208.
- [20] A.e.
- [21] Said’in Oryantalizm’e yönelik fikirleri bir hayli eleştiriye maruz kalmıştır. Bilhassa onun eleştirilerinin tutarsız olduğu ve aşırı genelleme yaptığı noktasında gelişmiştir. Bir kısım eleştiri ise Foucault’un yaklaşımına sadık kalmadığı ileri sürülmüştür. Ancak çalışmanın sınırları nedeniyle biz bu tartışmalara değinmeyeceğiz.
- [22] Edward Said, Oryantalizm, İrfan Yayınları, İstanbul, 1998, s.14-15.
- [23] Francis Fukuyama, “The End of History”, **The National Interest**, no. 16, 1989 (summer), s. 3-18
- [24] Francis Fukuyama, Tarihın Sonu ve Son İnsan, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 51
- [25] A.e., s. 60
- [26] A.e.
- [27] Richard Pipes, “The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,” Commentary, 103 (3): 62-66.
- [28] Samuel Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Okuyan Us Yayın, İstanbul, 2004, s.22-45; 362-398; 399-410.
- [29] M. Sadık Acar, “Medeniyetler Çatışması Mı, Menfaatler Çatışması Mı?”, **D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi**, C. 18, S. 2, 2003, s. 34.
- [30] Huntington, a.g.e., s.28.
- [31] Huntington, a.g.e, s. 46-50.
- [32] Ahmet Uysal, “Medeniyetler Çatışması Ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2005, S. 12, s. 166.
- [33] Brown, a.g.e , s. 187.
- [34] Murat Belge, “Medeniyetler Çatışması”, **Taraf Gazetesi**, 10. 04. 2009.
- [35] Brown, a.g.e., s. 5.
- [36] A.e.
- [37] A.e., s.5-6.
- [38] Klasik Analiz Birimi ve Açıklama Birimi sınıflandırması ve matrisi için bkz: Faruk Sönmezoglu, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.79; 159-161.